

2.

A mássalhangzó-rendszerrel kapcsolatos problémák

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

különbségek az ómagyar kor elejének és végének mássalhangzórendszere között

oka: változó hangok

– eltűnő msh-k

*β , χ , γ , ?*džs**

– keletkező msh-k

v, c, dz, zs, ty, gy, h

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?džs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

β

– képzés helyének

eltolódása: > *v*

Bodžsmuk > vagyunk

βilág > világ

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β , χ , γ , ?džs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

β

– eltűnik: ritka

βi kapcsolatban

$\beta imád > imád$

$\beta imola > imola$

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?džs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

β

– vokalizáció:

u-vá válik

szl. *vnuka* > m. *unoka*

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?dźs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

β

– képzés helyének

eltolódása: *v*

köβes > köves

töβé > töve

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?dźs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

β

– eltűnik: mgh-k közt

köβes > kües

loβász > luász

hiátusos záródás

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?džs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

β

– vokalizáció:

u, ü félhangzó

βoloβ > βolou

keserüβ > keseröü

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β , χ , γ , ?džs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

γ

– nem szerepel

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?dźs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

γ

– kiesik: mgh-k közt

bāyātur > bāātur > bātor

feγé > feé > feje

mezeyé > mezeé > mezeje

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?džs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

γ

vokalizáció: *u, ü*

számtāy > számtāu

džsisznāy > džsisznāu

mezēy > mezēü

fey > feü

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?dźs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

χ

– képzési hely

eltolódása: *h*

χodu > had

χārmu > három

χāzoá > házzá

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?dźs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

χ

– képzési hely

eltolódása: *h*

Tiχony > Tihany

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?džs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

χ

– eltűnik

dü, mé, cse

[de: *o* után marad:

doχ, potroχ]

5. Eltűnő mássalhangzók az ómagyar korban

β, χ, γ, ?dźs

– milyen változások okozták az eltűnésüket?

a) szó elején

b) szó belsejében

c) szó végén

dźs

minden fonetikai helyzetben: *dźs* > *gy* [dezáffrikáció]

dźsimilcs > *gyümölcs*

modźseri > *magyar*

ládźs > *lágý*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

c, zs, v, h, ty, gy, dz

2 lépés:

- a) a hiányának igazolása
- b) kialakulásának bemutatása

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

1. A *c* fonéma keletkezése

a) hiánya:

jövevénytiszavak *c* hangja helyén: hanghelyettesítés

– szó végén: *t*

szl. *nemec* >

m. *német*

szl. *moravec* >

m. *marót*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

1. A *c* fonéma keletkezése

a) hiánya:

jövevénytiszavak *c* hangja helyén: hanghelyettesítés

– szó elején: *cs*

ném. *zapf* >

m. *csap*

szl. *cesar* >

m. *császár*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

1. A *c* fonéma keletkezése

a) hiánya:

de: néhány korai adat a *c*-re:

950–51: *Tit̃za* [ticà]

1055: *castelic* [kàsztelic]

> egyes nyelvjárásokban korábban
meghonosodott

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

1. A *c* fonéma keletkezése

b) hogyan jött létre?

forrásai:

– főleg: jövevényszavak

lat. *cédula*, *cirkál*

ném. *cégér*, *cél*, *céh*

– magyarban: fonetikai realizációk

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

1. A *c* fonéma keletkezése

b) hogyan jött létre?

– magyarban: fonetikai realizációk

t, d végű igék + E/2. szem. személyrag (*sz*)

JókK. *fogacz*

t végű igék *sz* képzős származéka

JókK. *yaccikuala*

DöbrK. *teccik* vö. *teteszik* > *tetszik*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

1. A *c* fonéma keletkezése

b) hogyan jött létre?

– hangutánzó szavakban

cincog, ciripel

cinke, cinege

– *sz* > *c* affrikáció

orr + szá > *orsza* > *orca*

tör. *sičqan* > m. *cickány*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

2. A *zs* fonéma keletkezése

a) hiánya

– hanghelyettesítés

szl. *Kneža*

> *Kenese*

> *Kanizsa*

– hasonulás

zöngésségi hasonulás: hátraható

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

2. A *zs* fonéma keletkezése

a) hiánya

– hasonulás

d képző: *Nyára-d, Peter-d*

Köves-d, Seges-d, Kakas-d

[*kövezsd, segezsd, kakazsd*]

de: TA. *kuesti, segisti*

DömAd. *kakasti*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

1. A *zs* fonéma keletkezése

b) hogyan jött létre?

– jövevényszavakban

HB. *ysaac*

ÓMS. *sydou*

szl. *rozsa, uzsonna*

lat. *rózsá*

ol. *dézsma*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

1. A *zs* fonéma keletkezése

b) hogyan jött létre?

– allofónként már jelen van

vas + ban

HB. *es bulcsassa scerelmes bratym*

– *s > zs* zöngésülés

sugorgat > zsugorgat

ném. *schindel > m. zszindely*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A v fonéma keletkezése

$\beta > v$ képzés helyének eltolódása

a) hiánya

β jele: u, v, w

> ezek nem v -t, hanem β -t jelöltek — érvek:

1. jelölés ingadozása v (u, w) és b között

Vác Kézai: *Vacia*, KépesKr.: *Bacia*

Viola ~ *Biola*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A *v* fonéma keletkezése

oka:

latin hangrendszer: nincs β hang >

jelölése:

– vagy a spiráns jelleget adja vissza: *v* jel

– vagy a bilabiális jelleget: *b* jel

jelölésbeli ingadozás olykor = hangzásbeli is

β folytatása olykor: *b*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A *v* fonéma keletkezése

lat. *Valentinus* > m. *βalent(in)* > *Bálint*

szl. *Vraclav* > m. *βoroszló* > *Boroszló*

lat. *Iwola* > m. *iβola* > *ibolya*

olykor: teljes elvegyülés

> eredeti *b* is *β* > *v*-ben folytatódik

beszprem > *βeszprém* > *Veszprém*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A ν fonéma keletkezése

> ezek nem ν -t, hanem β -t jelöltek — érvek:

2. románba átment magyar szavak hangalakja

román: ν mindig volt

> ilyen átvétel akadálytalan

de: korai magyar szavak ν -je helyén a románban hanghelyettesítés

> m-ban: bilabiális msh-ra utaló!

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A *v* fonéma keletkezése

> ezek nem *v*-t, hanem *β*-t jelöltek — érvek:

2. románba átment magyar szavak hangalakja

Temesvár > rom. *Timișoara*

város > rom. *Oraș*

Várad > rom. *Oradea*

tolvaj > rom. *tuloaie*

Szentiván > rom. *Sîntiuan*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A *v* fonéma keletkezése

> ezek nem *v*-t, hanem *β*-t jelöltek — érvek:

2. románba átment magyar szavak hangalakja

> mindig labiális mgh (*o*, *u*) helyettesíti a magyar *v*-t

oka:

az átvétel idején ez még *β* volt, nem *v*

vö. csángó *βárosz*, *βärju*, *szilβä*

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A *v* fonéma keletkezése

b) létrejötte — kronológiai viszonyai fogódzók:

1. német jövevényszavak a magyarban
2. magyar jövevényszavak a románban
3. mai magyar nyelvjárások

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A *v* fonéma keletkezése

b) létrejötte — kronológiai viszonyai

1. német jövevényszavak a magyarban

ném. *β* > m. *b* megfelelés

ném. *Wagner* > m. *bognár* >

Ny-i nyelvterület: már nincs *β* hang

(ha lett volna: *vognár* lenne!)

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A *v* fonéma keletkezése

b) létrejötte — kronológiai viszonyai

2. magyar jövevényszavak a románban >

K-i nyelvterület: még a 16. sz.-ban is él

3. nyelvjárási helyzet

$\beta > v$ változás megindulása: 12–13. sz., Ny.

> lassan halad K felé

6. Keletkező mássalhangzók az ómagyar korban

3. A *v* fonéma keletkezése

b) létrejötte — kronológiai viszonyai

> erős nyelvjárási kettősség:

– *v*-s ejtés: Ny-i nyelvterületek

– *β*-s ejtés: K-i nyelvterületek